

XORIY PSIXOLOGLARI TADQIQODLARIDA PEDAGOGIK JAMOADA PSIXOLOGIK MUHIT MASALASINING QO‘YILISHI

A. Sh. Abdullaev

TDPU, 2-kurs magistranti

АННОТАЦИЯ

В данной статье освещены подходы зарубежных психологов к решению проблемы психологического климата в педагогическом коллективе и проанализировано содержание этих подходов.

ABSTRACT

In the research of foreign psychologists in this thesis, the sides on the issue of psychological environment in the pedagogical community were covered in a certain sense, and the content of these peers was analyzed.

Pedagogik jamoalarda psixologik muhitning ijobiyligi ta'lim-tarbiya sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi muhim komponentlardan biri ekanligi nazariy va amaliy jihatdan inkor etib bo'lmaydigan faktidir. Jamoada ijobiy psixologik muhit mavjud bo'lsa, nafaqat pedagogik majburiyatlar, balki har qanday mehnat jamoasi oldiga qo'yilgan vazifalar sifatli bajarilishiga zamin hozirlanadi. Masalaning yana bir muhim tomoni ham borki, bu ham bo'lsa, mehnat jamoasi a'zolarining o'z kasbidan qoniqqanligidir. Chunki, jamoada ijobiy muhit bo'lishi uchun, jamoa a'zolari o'zidan, ayniqsa, o'z kasbidan qoniqqan bo'lishlari zarur.

Yuqoridagilardan kelib chiqib o'qituvchilarda mehnatdan qoniqqanlikni o'rganish hamda o'z mehnatidan qoniqmaslik holatlarini korreksiya qilish orqali pedagogik jamoalarda ijobiy muhitni shakllantirish, pirovardida ta'lim-tarbiya sifatini yaxshilashga ta'sir ko'rsatish maqsad qilingan. E'tiborga olish kerakki, pedagogik faoliyat odam-odam tipiga mansub kasb hisoblanib, agar mazkur soha egalarida o'z kasbiga nisbatan loqaydlik, e'tiborsizlik yoki sustkashlik vujudga kelsa, bevosita pedagogik faoliyat obyekti bo'lgan o'quvchilar mazkur jarayonda zarar ko'radilar. Bu zarar ta'lim-tarbiya sifatini pasayishida o'z aksini topadi.

Pedagogik jamoalarda psixologik muhit masalasi bir tomondan muayyan mehnat jamoasidagi psixologik muhit sifatida talqin qilinishi mumkin, ikkinchi tomondan pedagogik jamoaning o'ziga xosliklaridan kelib chiqib, murakkab ijtimoiy psixologik va pedagogik jarayonlar zahirida yuzaga keladigan, pedagog shaxsidagi

individual xususiyatlar turli psixologik fenomenlarga boy, serqirra ilmiy-amaliy tadqiqodlar uchun ob’ektdir.

Pedagogik jamoalarda psixologik muhit shakllanishi masalasining o’rganilganlik darajasini, olimlar tomonidan olib borilgan mehnat jamoasida psixologik iqlim, mehnat jamoasida ijobiy iqlimni shakllantirish masalalarini o’rganilganligi talqinida ko’rib chiqadigan bo’lsak, psixologik iqlim masalasi bilan B.D.Parigin, K.K.Platonov, A.A.Rusalinova, V.M.Shepel, A.N.Sherban; jamoada ijobiy psixologik muhitni shakllantirish muammosi bilan N.P.Anikeeva, R.X.Jakurova, A.S.Makarenko, A.N.Lutoshkina, T.A.Repinoy, V.P.Sergeeva; mehnat jamoasida ijtimoiy-psixologik iqlim muammosi bilan V.V.Boyko, V.R.Vesnin, A.L.Donsov, V.N. Panferov, B.D.Parigin, K.K.Platonov, E.S.Kuzmin shug’ullanganlarini hamda jamoalarda psixologik muhitning shakllanishi va uning turli aspektlari ijtimoiy psixologik tomondan D.G.Mayers, K.R.Rojers, G.M.Andreeva, O’zbekistonlik olimlar M.G.Davletshin, V.M.Karimova, Z.T.Nishonovlar tomonidan pedagogik jamoada psixologik muhitning pedagoglarga ta’siri masalalari; pedagoglardagi psixologik muammolarning jamoadagi psixologik iqlimning o’zgarishiga ta’sir masalalari S.Gibbs, Y.Yorulmaz, Ch.Blazer kabi olimlar tomonidan o’rganilganini ta’kidlash zarur.

Ijtimoiy-psixologik iqlim ko’plab tadqiqotchilarning o’rganish mavzusiga aylandi (K. K. Platonov, A. Dontsov, V. A. Petrovskiy, A. J. Svensitskiy, L. Kolominskiy, L. G. Pochebut, B. D. Parigin, E. S. Kuzmin, M. P. Tungi, N. S. Mansurov, V.Mashero, A. A. Rusalinov, F. M. Rusinov, Yu. T. Timofeev, V. A. Chiker, I. E. Shvarts, A. I. Shchebetenko va boshqalar). Ijtimoiy psixologiyada asosan, ijtimoiy-psixologik iqlimning ijtimoiy ta’limda yuzaga keladigan jarayonlarga, kichik guruh yoki jamoa faoliyatining muayyan ta’siri o’rganildi. Biroq, ijtimoiy-psixologik iqlimning aniqlanish xususiyatini tushunish juda muhimdir. Shuning uchun ijtimoiy-psixologik iqlimga ta’sir qiluvchi omillarni o’rganish vazifasi haqiqiy ilmiy va ilmiy-amaliy jihatdan dolzarb va muhim ahamiyatga ega. Ushbu vazifani hal etish mehnat jamoalarida amaliy texnologiyalarni ishlab chiqish va uni shakllantirish va optimallashtirish bo’yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Ijtimoiy munosabatlar sohasidagi eng muhim soha - mehnat jamoasi ichidagi o’zaro munosabatdir. Jamoada ijtimoiy-psixologik muhit, tashkilot madaniyatining o’ziga xos xususiyati nafaqat iqtisodiy ko’rsatkichlarda ifodalangan birgalikdagi faoliyatning samaradorligi, balki xodimlarning o’z ishlariga munosabati, hissiy tuyg’ulari, tashqi motivatsiyasi va oxir-oqibat ishni qondirish bilan bog’liq. Ijtimoiy-

psixologik iqlim korporativ madaniyatni yaratish va umumiy maqsad bilan birlashtirilgan jamoa faoliyatining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Ko'p jihatdan ijtimoiy-psixologik muhit rahbarlik uslubiga, menejerning professional va shaxsiy xususiyatlariga bog'liq. Agar rahbarlik uslubining ichki jarayonlarga ta'siri muammosi ko'plab tadqiqotlarda (I.P.Volkov, G. Morozova, Li Umanskiy, Rr Mouton, J. S Bleyk, P. F. Draker va boshqalar) o'rganilsa, rahbar shaxsiyatining ijtimoiy-psixologik iqlimga ta'siri hali etarlicha o'rganilmagan. Ko'rinib turibdiki, tashkilotning psixologiyasi va boshqaruvning ijtimoiy psixologiyasi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar menejerning kasbiy-muhim fazilatlarini aniqlashga qaratilgan. Shubhasiz, bu muhim ilmiy-tadqiqot vazifasidir, lekin ko'pincha menejment nafaqat rahbarning unga bo'ysunadigan jamoa a'zolariga ko'rsatadigan ta'sir doirasi, balki asosan, sub'ekt-sub'ekt xususiyatiga ega bo'lgan o'zaro ta'sir doirasi emas. Shu sababli, jamoada qulay ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish jarayonida rahbarning nafaqat boshqaruv qarorlarini (ya'ni, o'zaro hamkorlikning professional, tashkiliy va texnologik konturida) bajarish nuqtai nazaridan, balki shaxslararo muloqotda ham "qayta aloqa" ni amalga oshirish qobiliyatini berishi kerak. Bu qobiliyat bevosita bosh reflektiv fazilatlarining rivojlanishiga, xususan, ijtimoiy aks ettirish qobiliyatiga bog'liq.

Har qanday pedagogik jamoada muayyan xususiyatga ega psixologik muhit shakllanadi. Olimlarning izlanishlari shuni ko'rsatadiki, pedagogik jamoalardagi psixologik muhit ma'muriy-boshqaruv uslubi, jamoa a'zolarining hayotiy, ijtimoiy, professional bilim ko'nikmalari, qadriyatlari hamda psixologik madaniyati rivojlanganligi darajasi kabilarga bog'liq ravishda, optimal (qulay, maqbul) yoki noqulay (nomaqbul) xususiyatga ega bo'lib shakllanishi mumkin.

Pedagogik jamoada optimal psixologik muhit shakllanishi ta'lim muassasalaridagi ta'lim sifatini oshirish, pedagogik jamoaning psixologik va umumiy salomatligini mustahkamlash, pedagoglarning emotsional-hissiy kuyish holatlarini oldini olishga yordam berishi mumkin. B.D.Pariginning fikriga ko'ra, mehnat jamoasidagi psixologik muhit shaxslararo munosabatlar zahirida aks etuvchi omil sanaladi. Bu borada G.M.Andreeva psixologik muhit muayyan jamoadagi insonlarning o'zaro munosabatlari, kayfiyati, psixologik holati majmuidir, degan fikrni ilgari suradi.

O'zbekistonda jamiyatning madaniy, siyosiy va iqtisodiy hayotidagi tub o'zgarishlar ijtimoiy hamkorlikning belgilangan shakllarini isloh qilish bilan bog'liq jarayonlarni ilmiy tushunishni talab qiladi. Siyosiy va iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi ortida, birinchi navbatda, ijtimoiy-psixologik munosabatlarning sifati

o'zgarishi kerak. Shu munosabat bilan, so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati bevosita ijtimoiy munosabatlarning yuzaga kelayotgan shakllari yurtimizda jamiyat rivojlanishining dolzarb yo'nalishlariga qanday javob berishiga bog'liq.

O'qituvchining samarali innovatsion faoliyatini rivojlantirish uchun pedagogik jamoa hayotining ijtimoiy-psixologik jihatlarini ajralmas va dinamik xarakteristikasi bo'lgan ijtimoiy-psixologik iqlim ham muhim ahamiyatga ega. Ushbu kontseptsianing mohiyatini tushunish bo'yicha olimlarning turli ta'riflari mavjud: ijtimoiy-psixologik iqlim-odamlar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati, hayotiy faoliyat sharoitlarini, boshqaruv uslubi va darajasini va boshqa omillarni (B. D.Parigin), ta'lim tizimida innovatsiyalarni joriy etish va amalga oshirish sharti, o'qituvchining ijodiy izlanishlarga bo'lgan intilishiga, ta'lim sifatini oshirishga yordam beradi (Harri Kulman).

Ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlarimiz tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, psixologik-pedagogik fanda pedagogik kollejlarda turli ijtimoiy-psixologik iqlim sharoitida pedagoglarning innovatsion tayyorgarligini rivojlantirish muammolarini nazariy jihatdan tushunish imkonini beradigan shart-sharoitlar yaratilgan.

Ushbu shart-sharoitlar o'qituvchining innovatsion faoliyatda (T.V.Luchkina) shaxsiy va professional o'zini rivojlantirish muammosini, loyiha innovatsion faoliyatiga uzoq muddatli qiziqishni saqlab qolish muammolarini (Y.Shellenbach-Zell) o'rganishda qisman amalga oshirildi.

Ko'rib chiqilgan tadqiqotlarning samarasini qayd etgan holda, kasb-hunar kollejlari pedagogik jamoalarining turli ijtimoiy-psixologik iqlim sharoitida pedagoglarning innovatsion tayyorgarligini rivojlantirish masalalari psixologik-pedagogik nazariyada maxsus o'rganish mavzusi emasligini e'tirof etish lozim.

Ma'lumki, ta'lim muhitining ajralmas xususiyatlaridan biri uning ijtimoiy-psixologik muhitidir. Bu hodisa guruh faoliyati yuzaga kelgan va bu guruh har bir a'zosining farovonligini belgilaydigan, shaxsiy "Men" ning namoyon bo'lishi o'lchovi va shuning uchun guruh a'zolarining shaxsiy rivojlanishining butun yo'nalishini belgilaydigan shaxs, guruh, o'z - o'zidan, biznes va boshqa ijtimoiy qadriyatlarga bo'lgan munosabatlar guruhining a'zolari tomonidan ko'rsatiladigan dinamik maydondir [1]. Guruhning iqlimi, birinchi navbatda, insonga nisbatan namoyon bo'lgan munosabatlarning tabiati bilan belgilanadi. Ijtimoiy-psixologik iqlim tuzilishi guruh a'zolarining bir-birlari tomon bo'lgan munosabatini ham o'z ichiga oladi, amalga oshirilgan ish, o'z-o'zidan, guruhga yaxlit ta'lim sifatida

munosabat, guruh a'zolarining rahbarga munosabati, shuningdek, eng muhim ijtimoiy qadriyatlariga munosabat.

Axir, agar xohlasa va tegishli harakatlar bo'lsa, rahbar jamoada ajoyib psixologik muhit yaratishi va ayni paytda xodimlarning hayotini chidab bo'lmas holga keltirish uchun unga (tegishli sharoitlarda ham) hech narsa kerak emas.

Qulay ma'naviy-psixologik iqlim-ishlab chiqarish faoliyati samaradorligining eng muhim shartlaridan biri.

Axloqiy va psixologik iqlim-bu xatti-harakatlar, bilim va hissiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan jamoa hayotining ajralmas parametri. Jamoaning iqlimi-bu shaxslararo munosabatlarning sifatli tomoni bo'lib, u samarali birgalikdagi faoliyatga va shaxsning har tomonlama rivojlanishiga hissa qo'shadigan yoki to'sqinlik qiluvchi psixologik sharoitlar to'plami sifatida namoyon bo'ladi. Psixologlar jamoaning axloqiy va psixologik iqlimi holati va uning a'zolarining birgalikdagi faoliyati samaradorligi o'rtasida ijobiy aloqalar mavjudligini aniqladilar [2].

Jamoadagi psixologik iqlim determinantlarining bir nechtasini eng muhim deb hisoblaymiz: birinchi navbatda, iqtisodiy (masalan, ish haqi), ikkinchidan, ijtimoiy (ya'ni ijtimoiy infratuzilmaning tarkibiy qismlari majmuasi, shu jumladan odamlarning uy – joy bilan ta'minlanishi va joylashuvi, odamlarni ishga etkazib berish vositalarining mavjudligi, bolalar muassasalari, savdo va madaniy-mayishiy xizmat ko'rsatish korxonalari va boshqalar bilan ta'minlanganligi bilan bog'liq) uchinchidan, ishlab chiqarish gigienasi (shu jumladan, ish joylarini bo'yash rangi, ularning shovqin darajasi, havoning ifloslanishi va boshqalar), to'rtinchidan, ijtimoiy – psixologik (guruh omiliga, jamoaga), beshinchisi, shaxsiy, jamoa ayrim a'zolarining xatti-harakatlari bilan bog'liq. Jamoada kuzatilgan hodisalarning xilma-xilligi, odamlarning munosabatlari va hissiy farovonligi (qoniqish) ga rahbariyat juda katta ta'sir ko'rsatadi.

REFERENCES

1. Бабурова И.В. Профессиональная подготовка учителя к формированию благоприятного социально-психологического климата в группе школьников. Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. М., 1997. - 16 с.
2. Бердыева Д.Ш. Стили управления, их обусловленность особенностями личности руководителя // Вестник по педагогике и психологии Южной Сибири. 2014. № 2. С. 41-42.

3. Умарова, Н. Ш. (2021). ШАРҚ МУТАФАККИРЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ИЖТИМОЙЛАШУВ ҲАҚИДАГИ ҚАРАШЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 1225-1233.
4. Umarova, N. S. (2019). Economic socialization of the individual in the context of age periods. *Bulletin of Science and Education*, (22-3 (76)).
5. Умарова, Н. Ш. (2021). СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СПОРТИВНОЙ МАРКЕТИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.
6. УМАРОВА, Н. (2020). СПОРТЧИЛАРНИ ПСИХОЛОГИК ТАЙЁРЛАШ ЖАРАЁНИДА ИРОДА КУЧИНИ НАМОЁН БЎЛИШНИНГ ТЕМПЕРАМЕНТАЛ ХУСУСИЯТЛАРИ. *Фан-Спортга*, (3), 42-44.
7. Умарова, Н. Ш., & Каримова, В. М. (2020). ШАХС ИҚТИСОДИЙ ИЖТИМОЙЛАШУВИДА ПУЛГА БЎЛГАН УСТАНОВКАЛАРИНИ АНИҚЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ТАҲЛИЛ. *Science and Education*, 1(Special Issue 4), 51-63.
8. Умарова, Н. Ш. (2019). Экономическая социализация личности в контексте возрастных периодов. *Вестник науки и образования*, (22-3 (76)), 60-64.
9. Atabaeva, N. B. (2019). Psychological factors affecting the development of altruism in humans. *Central Asian Journal of Education*, 3(1), 98-119.
10. Атабаева, Н. Б. (2018). Психологические особенности проявления альтруизма у детей. *Вестник интегративной психологии*, 27-30.
11. Taskarevna, N. Z., Yuldibaevna, B. G., Batirovna, A. N., & Ziyodullayevna, J. D. (2020). National features which are necessary to be developed in a person. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(6), 548-564.
12. Атабаева, Н. Б. (2020). The formation of altruism as a national feature in students. In *Актуальные проблемы психологии и педагогики в современном образовании* (pp. 176-177).
13. Атабаева, Н. Б. (2020). ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ АЛЬТРУИЗМА КАК НАЦИОНАЛЬНОЕ СВОЙСТВО У МОЛОДЁЖИ. In *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ* (pp. 37-40).
14. Atabaeva, N. B. (2019). THE GENDER DIFFERENCES OF ALTRUISM BUILDING UP IN A PERSON. In *ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В СОВРЕМЕННОЙ НАУКЕ* (pp. 168-172).
15. Абдуллаева, Д. У. (2021). Психокоррекция во взаимоотношениях матери и подростка. *Наука и образование сегодня*, (4 (63)), 114-115.
16. Ubaydullayevna, A. D. (2019). IMAGINATIONS OF MOTHER ABOUT WOMAN SOCIAL ROLES AS A FACTOR OF ATTITUDES TOWARDS

CHILDREN. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).

17. Абдуллаева, Д. У. (2018). ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИЕ ОТНОШЕНИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ ДЕТЕЙ. In *Развитие интеллектуально-творческого потенциала молодежи: из прошлого в современность* (pp. 335-336).

18. Абдуллаева, Д. У., & Маткаримова, Н. Б. (2017). ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПСИХОЛОГА-ПЕДАГОГА В ИНФОРМАЦИОННОЙ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ XXI ВЕКА. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (6-2), 127-130.

19. Абдуллаева, Д. У. (2016). Взаимодействие психолог-педагог: от парадигмы исследования к парадигме обеспечения. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-4), 11-13.

20. Абдуллаева, Д. У. (2016). СУЩНОСТИ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ПРОЦЕССА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА. *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, (5-6), 64-66.

21. Махмудова, Д. А. (2017). ОСОБЕННОСТИ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ПРИ РАБОТЕ С ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ. *Наука и мир*, 2(5), 96-97.

22. Махмудова, Д. А., & Зуфарова, М. Х. (2016). ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПСИХОТЕРАПИИ ПРИ РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ РАБОТЕ С ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ. *Наука и мир*, 3(1), 130-132.

23. Махмудова, Д. А., & Зуфарова, М. Х. (2016). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С НЕВРОЗАМИ У ДЕТЕЙ. *Наука и мир*, 3(6), 41-42.

24. Эгамбердиева, Н. М., & Махмудова, Д. А. (2013). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОЩУЩЕНИЯ СЧАСТЬЯ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. *SCIENCE AND WORLD*, 77.

25. Махмудова, Д. А. (2013). ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ЖЕРТВАМИ ТОРГОВЛИ ЛЮДЬМИ. *SCIENCE AND WORLD*, 116.

26. Реджабаева, М. З., Махмудова, Д. А., & Газиханова, Ш. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ОКАЗАНИЯ КОМПЛЕКСНОЙ ПОМОЩИ ОДАРЕННЫМ ДЕТЯМ.

27. Khasanova, A. R., & Ismailova, N. I. Mutual coordination of sensorimotor activity for physical development of children with autism spectrum disorders.